

YAPAY ZEKÂNIN ANAYASASI: “AKILLI ANAYASA” ÜZERİNE

The Constitution of Artificial Intelligence: an Approach to the Smart Constitution

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet ÇATLI*

Öz: Pandemi süreci ile birlikte, dijitalleşmenin, hayatın tüm alanlarında etkisinin hissedilir boyuta taşındığı bilinmektedir. Disiplinler dönüşmeye başlamış, bu dönüşüm çeşitli çalışmalarla anlaşılmaya çalışılmıştır. Sosyal bilimlerin tüm alanlarında olduğu gibi hukuk da bu dönüşümden payını alan temel disiplinlerden bir tanesidir. Özellikle devletlerin dijitalleşme çabaları, insan ve toplum üzerinde bıraktığı etkilerle beraber, kamu hukukunu da etkilemeye ve dönüştürmeye başlamıştır. Kamu hukukunun temel dallarından biri olan anayasa hukuku da bu dönüşümden payını almaktadır. Dijitalleşen insan, toplum ve devletler, önümüzdeki süreçte, anayasaların da dönüşmesine zemin hazırlamaktadır. Bu çalışmada, özellikle -henüz çok da tartışılmayan- dijitalleşmenin anayasa yapım, uygulama ve değiştirme süreçlerine olası etkileri tartışılmaya çalışılacaktır. Anayasa yapım, uygulama ve değiştirilme süreçlerinde dijitalleşmenin sunduğu imkanlar nelerdir? Dijitalleşmenin sunduğu imkanlarla beraber olası sorunlar neler olabilir? Bu iki soru ekseninde, dijitalleşme ve yapay zekânın, dijital çağa uygun bir “akıllı anayasa” gündeme getirip getiremeyeceği araştırılmaktadır. Genelde dijitalleşmenin özeldir ise yapay zekânın etkisi ile ortaya çıkacağı düşünülen “akıllı anayasa” kavramına teorik ve pratik bir çerçeve kazandırmak çalışmanın temel hedeflerindedir.

Anahtar Kelimeler: Anayasa Hukuku, Devlet Teorisi, Yapay Zekâ Ve Hukuk, Bilişim Ve Teknoloji Hukuku, Anayasa Teorisi.

Abstract: It is known that with the pandemic process, the impact of digitalization in all areas of life has been felt. Disciplines have begun to transform, and this transformation has been tried to be interpreted through various studies. As in all fields of social sciences, law is one of the basic disciplines that has taken its share from this transformation. In particular, the digitalization efforts of states have begun to affect and transform public law, along with the effects on people and society. Constitutional law, one of the main branches of public law, also takes its share from this transformation. Digitized people, societies and states pave the way for the transformation of constitutions in the upcoming period. In this study, the possible effects of digitalization, which has not been discussed much yet, on the constitution making, implementation and amendment processes will be discussed. What are the possibilities offered by digitalization in the process of constitution making, implementation and amendment? What are the possible problems with the possibilities offered by digitalization? In the axis of these two questions, it is investigated whether digitalization and artificial intelligence can bring a "smart constitution" suitable for the digital age. One of the main objectives of the study is to provide a theoretical and practical framework to the concept of "smart constitution", which is thought to emerge with the effect of digitalization in general and artificial intelligence in particular.

Keywords: Constitutional Law, State Theory, Artificial Intelligence and Law, Information and Technology Law, Constitutional theory.

* Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi Hukuk Fakültesi, drmehmetcatli@gmail.com, ORCID: 0000- 0001-7998-8434

Makale Geliş Tarihi: 25.02.2023, Makale Kabul Tarihi: 28.03.2023
DOI:10.57083/adaletdergisi.1285766

GİRİŞ

Dijitalleşme kavramının hayatımıza girişi 1990'ların başını gösterse de genel anlamda bilişim teknolojilerinin ne zaman başladığını kestirmek güçtür. Pandemi öncesinde başlayan devletlerin dijitalleşmesi olgusu, daha çok kamu hizmetlerinin dijital ortamlara taşınması ile başlamıştı. İnsanlar ve toplumların, özellikle akıllı teknolojilerin kullanılması bağlamında, dijitalleşmesi daha öncelere dayanmaktadır. Ancak, pandemi ile beraber insan, toplum ve devlet bağlamında dijitalleşmenin, aslında hayatın tüm alanlarında etkili olduğu ortaya çıkmış oldu. Pandemi ile yaşananların bir muhasebesi yapıldığında, herhalde yapılacak ilk tespit, neredeyse dijital araçları kullanmadan yaşamının artık mümkün olmadığıdır. Bu durumla ilgili gerek pandemi döneminde gerekse de günümüzde tüm sosyal bilimciler ciddi anlamda çalışmalar yaptılar ve halen de çalışmalarına devam ediyorlar.

Devletlerin dijitalleşme çabaları “hizmet” yönü ağır basan çalışmalarla başlamıştı. Artık elde edilen verilerle devletler bu çabalarını “yönetim” üzerinde yoğunlaştırmaktadırlar.¹ Verilerin işlenmesi ile devletlerin yönetim anlayışlarının değişeceği genel kabul gören bir yaklaşımdır. Yönetime evrilen dijitalleşmenin, temelde etkilediği disiplinlerden biri de hukuktur. Yönetimin temel ilkeleri ve organları anayasalarda düzenlenmektedir. Yaşanan sürecin/değişimin anayasaları da etkileyeceği açıktır.² Anayasaların dijitalleşmenin etkisiyle nasıl bir değişim geçireceği konusunda ülkemizde ve dünyada çalışmalar oldukça yenidir. Birey, toplum ve devlet hayatında yaşanan dijital dönüşümün genelde kamu hukukuna özeldir anayasa hukukuna nasıl etkiler bırakacağına dair tartışılması gereken/gerekecek çok sayıda konu mevcuttur. Hukukçuların, dijitalleşmenin insan, toplum, devlet ve hukuk alanlarındaki etkilerine ve ortaya koyabileceği muhtemel argümanlara dair çalışmaları bu sebeple zamanla olgunlaşacaktır.

Devletlerin dijitalleşme çalışmaları, beraberinde köklü bir değişime kapı aralarken, anayasaların ‘analog’ düzende kalmaları mümkün gözükmemektedir. Yapay zekâ teknolojilerinde yaşanan gelişmeler de bu değişime eklendiğinde devletlerin “akıllı anayasa” kavramına doğru bir sürece girdiğini düşünmek mümkündür. Geleceğe dair birtakım değerlendirmelerde bulunmak için erken gibi gözükse de yapay zekâ teknolojilerindeki değişim hızı göz önüne alındığında devletlerin dijital dönüşümünün anayasalar bağlamında da gündeme geleceğini söylemek zor görünmemektedir. Dijitalleşmenin ve yapay zekânın anayasalar bağlamında nelere etki edebileceği ve dijitalleşmenin etkisiyle nasıl anayasaların ortaya çıkacağını şimdiden belirlemek zor olsa da en azından dijitalleşmenin mevcut etkileri üzerinden bir değerlendirme yapmak mümkün gözükmemektedir. Bu çalışma, dijitalleşmenin mevcut durumu ve yapay

¹ Ali Taha Koç, “Veriniz Kömür Olsa Bile İşlendiğinde Elmasa Dönüşebilir”, Cilt 6, Sayı 11, Ocak 2021, TRT Akademi, s.157 vd., (<https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1543403>, s.e.t: 03.10.2022)

² “Anayasa hukuku sosyal, ekonomik, kültürel etkenlere bağlı olarak sürekli değişim gösteren bir hukuk disiplinidir.” Ömer Anayurt, Anayasa Hukuku Genel Kısım”, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2021, s.100.

zekânın etki alanları değerlendirilerek anayasaların yapım, uygulama ve değiştirilme süreçleri ekseninde bir değerlendirme yapmak ve sonuçlar üretmek gayretiyle ortaya çıkmıştır.

Ülkemizde yeni bir sivil anayasa talebi çok farklı kesimlerce dillendirilmektedir. Bu çalışma, yeni sivil bir anayasa talebinin “akıllı anayasa” olarak karşılık bulması konusunda da bazı bakış açıları sunmayı da amaçlamaktadır.

Çalışmanın odaklandığı konular, anayasaların yapım, uygulama ve değişiklik süreçlerinde temelde dijitalleşmenin özeldi ise yapay zekânın etkisini tartışmaktır. Anayasa hukuku ile ilgili diğer konular çalışmanın sınırlarını aşacağından burada değerlendirilmeyecektir.

I-ANALOGDAN DİJİTALE: ANAYASACILIK VE ANAYASALAR

Çalışmada analog kavramı, yazılı anayasalar ile başlayan anayasa hukukunun klasik ve bilinen sürecini ifade etmek için kullanılmıştır. Analog düzende anayasaların varlık sebepleri, yapım süreçleri, uygulanması ve değiştirilme usulleri ile ilgili ciddi sayıda eser verildiği bilinmektedir. Burada analog düzen ve anayasaların bu süreçleri ile ilgili alt başlıklarda sadece konuyla ilgili hususlara yer verilecektir. Klasik anayasacılık ve anayasa hukuku kavramlarına ayrıntılı olarak yer verilmeyecektir.

Analog anayasa ile bir devlet, kamu düzeninin ve işleyişinin sınırlarını ortaya koymakta ve vatandaşların temel hak ve hürriyetlerini düzenlemektedir. Teorik olarak bu anayasalar, aynı zamanda bireyi devlete karşı koruyan temel normları ve yasama, yürütme, yargı gibi temel mekanizmaları da içermektedir.

Analog devlet ve toplum yapısı, yazılı anayasalar sürecinde, yapılması, uygulanması ve değiştirilmesi yine anayasalarda yer alan normlarla oluşturulmuştur. Genellikle hukuk devleti ve demokrasi idealleri içeren anayasalar, beraberinde oluşturdukları düzen/sistem ile bu idealleri gerçekleştirme amacı taşıyordu. Bunu ne kadar gerçekleştirdikleri tartışılabilir da anayasa ve anayasacılık hareketinin temel ideallerinin genel kabul gördüğünü söylemek mümkündür.

Anayasal devletlerin ortaya çıkış sürecinin temel dayanakları, iktidarı sınırlandırmak, kuvvetler ayrılığını tesis etmek, temel hak ve hürriyetlerin kullanımını düzenlemek, seçimler yoluyla millet egemenliğini ön plana çıkarmak ve siyasi partiler kanalıyla yönetime katılımı sağlamak olarak değerlendirilebilir. Bu anlamda anayasal devletler, kendinden önceki dönemlerden ciddi bir kopuşu ve farklılığı ifade etmekte idi. Analog düzen ve anayasalar, devlet ve hukuk yapısı olarak kendinden önceki dönemlerden ontolojik bir kopuş olarak değerlendirilebilir. Özellikle devlete kraldan ayrı bir tüzel kişilik verilmesi buna örnek olarak gösterilebilir.

Dijitalleşme ile ortaya çıkan etkiler ve dijital anayasacılık fikri bu anlamda bir ontolojik kopuş olarak değerlendirilebilir mi? Yeni bir anayasacılık fikri mi oluşacak, yoksa var olan anayasacılık sadece “format” mı değiştirecektir?

Dijital anayasacılığın, içinde bulunduğumuz dijital çağda³, kamusal-anayasal değerleri ve temel hak ve hürriyetleri koruma yönünde bir odak yaklaşımının olduğu düşünülmektedir.⁴ Dijitalleşmenin öncüsü olarak ortaya çıkan küresel şirketlerin⁵, analog düzende tek belirleyici güç olarak kabul edilen devlet otoritesinin yanında ‘sınırlanması gereken’ yeni bir güç odağı olduğu anayasa hukukçuları tarafından kabul edilmektedir.⁶

Dijital anayasacılığın anlamı ve işlevi konusunda doktrinin temel yaklaşımı ise özetle şöyledir: *“Dolayısıyla dijital anayasacılık en genel ifade ile, dijital çağda temel hakları ve kamusal değerleri daha iyi korumanın yollarını aramaktadır. Bu kavram, bilişim teknolojileri çağında temel hak ve özgürlükleri korumak ve devletle birlikte, bu teknolojiler neticesinde giderek ön plana çıkan özel sektör aktörlerinin gücünü de uygun şekilde sınırlandırmayı karşılamaktadır. Dijital sıfatı, bilişim teknolojilerini ifade ederken, anayasacılık en kısa haliyle, 18. yüzyılın sonlarına doğru mutlak monarşilerin gücünün sınırlandırılmasını sonuçlayan bir ideolojidir. Bu iki ifadenin birleşiminden oluşan “dijital anayasacılık” ise, dijital bir anayasa değil; dijital ortamın doğurduğu tehditleri ve bu tehditlere yönelen çözüm arayışlarını içeren bir anayasacılığı karşılamaktadır. Dolayısıyla amaç, dijital toplumun hedefleri ile modern anayasacılığı birleştirebilmektir.”⁷*

Bu açıdan bakıldığında anayasacılık, temelde aynı amaç için çaba gösterirken dijitalleşme ile beraber ortaya çıkan yeni argümanları araç olarak kullanabilecektir. Tam da bu noktada yukarıda sorulan sorunun cevabını şöyle verebilmek mümkündür: Dijital anayasacılık veya dijital anayasalar kendinden önceki anayasacılık fikrinden ve anayasalardan ontolojik bir kopuşu ifade etmemektedir. Çünkü, henüz yeni bir devlet modeli ve tasarımı ortaya çıkmamıştır. Bu sebeple yeni bir anayasacılık zemini henüz oluşmamıştır. Bu noktada cevabı aranması gereken soru: Dijitalleşme anayasaları nasıl tehdit edebilir, bu tehdit anayasaları nasıl etkiler?

Analog düzende devletler kamu düzenini ve bu düzenin unsurlarını (anayasa normları, kanunlar, idarenin düzenleyici ve denetleyici normları ve kurumları, mahkeme kararları) serbestçe tayin edebiliyorlardı. Dijital düzen ise devletlerin analog düzen kadar müdahil olamadıkları daha çok bilişim sistemleri aracılığıyla oluşturulan bir yapıdır. Özel, küresel şirketlerin belirleyici olma anlamında, devletlerin önüne geçtikleri yadsınamaz bir gerçekliktir. Özellikle verilerin toplanması, depolanması, yapay zekâ aracılığıyla bu verilerin işlenmesi ve kullanılması anlamında özel şirketler, devletlerden önce gelmektedir. Devletlerin, kamu hayatını etkileyecek

³ Burada kullanılan “dijital çağ” kavramı genel isimlendirmeye uyularak kullanılmıştır. Yaşadığımız çağın yeni bir çağ olup olmadığı konusunda farklı değerlendirmeler yapılabilir.

⁴ Sezen Kama Işık, “Klasik Anayasacılıktan Dijital Anayasacılığa: Anayasa Hukukunun Dönüşümü”, Uluslararası Bilişim Ve Teknoloji Hukuku Sempozyumu Tebliğler Kitabı, Adalet Yayınevi, Ankara, 2021, s. 39.

⁵ Eric Schmidt/ Jared Cohen, Yeni Dijital Çağ, Çeviren Ümit Şensoy, Optimist Yayınları, İstanbul, 2014, s.92 vd.

⁶ Kama Işık, s. 41.

⁷ Kama Işık, s. 52.

veriler konusunda özel şirketlerden sonra gelmesi önemli bir tehdit unsuru olarak değerlendirilmektedir.⁸

Güç yoğunlaşmasını hukuk devleti ilkesi ile bertaraf etme tecrübesine sahip analog anayasacılık, geliştireceği argümanlarla dijital ortamın yarattığı bu tehdidi devlet ve vatandaşları lehine çevirebilecek yol ve yöntemleri bulmada ve ortaya koymada zorluk yaşamayacaktır. Bu noktada bilişim teknolojilerine ve dijitalleşmenin araçlarına en az özel şirketler kadar devletlerin de vakıf olması önem arz etmektedir. Devletlerin varlıklarını devam ettirmeleri -egemenliklerini korumaları- açısından kendi ülkelerine ait verilerin işlenmesi, korunması vb. konularda özel şirketlere bağımlı olmayacakları bir mekanizma ve işleyiş kurlmaları dijital çağın belki de en önemli konularındandır. Anayasaların yapım, uygulama ve değişikliği süreçlerinde ortaya çıkabilecek tehditlere ve çözüm önerilerine ise ilgili başlıkta yer verilecektir.

Dijital toplumun hedefleri ile modern anayasacılığı birleştirebilme amacı açısından yorum yapabilmek için pandemi sürecinin sonlarında ortaya çıkan durumlara göz atmak gerekmektedir. Dijital eğitim, dijital para, dijital sağlık, dijital vatandaşlık...vb. birçok kavramın toplum hayatında yer edindiğini söyleyebilmek mümkündür. Zamanın ve geçimin (ekonominin) dijitalleşmesi ile beraber yaşanan değişim inanılmaz boyutlardadır. Henüz yerkürenin her noktasında homojen bir dijital toplum (bağlantılılık noktasında eşitliğin olmaması) olduğu söylenemese de yaşanan hızlı değişimin böyle bir toplumu ekseriyetle var ettiği görülmektedir. Kanantimizce dijital olsun olmasın tüm toplumların hedefi aynıdır: Hukuk içinde ve adaletle bir arada yaşamak.

Analog anayasalar, genel anlamda 'anayasal haklar' içeren ve bunların korunması ve geliştirilmesi için hükümler içeren bir nitelik taşıyordu. Dijital/akıllı anayasalar da benzer amaçlı ama araçların farklılaştığı hükümler içermek zorundadır. Bu anlamda anayasal haklar demetine 'dijital haklar'ın da dahil olması gerektiği ortadadır. Bu hakların temel amacı, dijital ortamdaki kaynaklanan tehditleri bertaraf edecek ve toplumun ve devletin sağlıklı bir şekilde var olmasını sağlayacak bir içerikte olması gerekmektedir.

Belirtilen amaca matuf anayasal düzenlemelere birtakım örnekler vermek gerekirse:

- Erişim hakkının sağlanması,
- Kişisel Verilerin korunması,
- Unutulma Hakkı,

⁸ "Bilişim teknolojilerinin siyasal iktidar üzerindeki etkileri açısından başta teknoloji devleri olmak bu alanda etkinlik gösteren şirketlerdeki güç yoğunlaşması dikkat çekicidir. Özellikle iş modeli kişisel bilgileri işlemek üzerine kurulu şirketler, insan yaşamı üzerinde doğrudan etki yaratabilme, insanları seçimlerinde yönlendirme, siyasal, sosyal ve ekonomik yaşamın belirleyebilme potansiyeline kavuşmaktadır. Bu şirketler güçleri inkâr edilemez aktörler olarak gelişmektedir. Bunun Endüstri Devriminden bugüne, gücün paylaşımına ve denetlenmesine ilişkin kural ve ilkeler üzerinde etkileri bulunmaktadır." Elif Küzeci, Sayısal Fil, İnkılap Yayınevi, İstanbul, 2021, s. 359.

Devlete ait her türlü verinin kamu idarelerinin tekeline alınması (Uluslararası şirketlere karşı özel koruma),

Dijital kamu düzeninde (Devlet organları tarafından paylaşılan her tür bilgi, belge vb. verilerin oluşturduğu dijital kamu düzeni) paylaşılan verilerin sağlıklı olması ve korunması,

Dijital katılım hakkı (referandumlar, kanun düzenlemelerine katılımın sağlanması, yerel yönetim kararlarında etkin olma),

Dijitali kullanmadan hayatını idame edebilme hakkı (özellikle erişim güçlüğü çeken veya interneti kullanamayan vatandaşların devlet hizmetlerinden eksiksiz faydalanabilmesi bağlamında).

Bu örnekleri çoğaltmak mümkündür. Ama ne olursa olsun bu hakların bir bütün olarak tasarlanması ve temel amacının toplumu koruması olması gerekmektedir.

Dijitalleşmede yeni boyut yapay zekâ kavramıdır. Günümüzde daha çok ticari amaçla kullanılan yapay zekâ, devletlerin dijitalleşme çalışmaları sonucu – elde edilen veriler yardımıyla- artık devletler tarafından da kullanılmaktadır. Yapay Zekânın çalışması veri, kod ve algoritma üçlüsünün bir araya gelmesi ile mümkün olmaktadır. Yapay zekânın bir anayasa yapması hem mümkündür hem de değildir.

Mümkün olan boyutu, birçok verinin (örneğin, önceki anayasalar, devletin dijitalleşmesi sonucu elde edilen bireysel veriler, toplumsal uyumsuzlukların ortaya çıktığı konular vb.) işlenmesi ile YZ robotun yazabileceği bir anayasa elde edilebilir. Muhtemelen elde edilecek metin, ruhu ve duygusal yönleri (milleti bir arada tutan duygular/sosyal temel norm) olmayan robotik bir metin olacaktır. Mümkün olmayan boyutu ise yapay zekânın henüz bu kadar veriyi işleyecek güce erişemediği ve sonuçta toplumu ve devleti özel şirketlere karşı koruyacak bir konsensüs metni oluşturamayacağıdır.

“Akıllı anayasa” kavramı, bu bağlamda, yapay zekânın oluşturduğu bir anayasadan çok, yapay zekânın anayasa yapım, uygulama ve değişiklik süreçlerinde kullanıldığı bir anlamı ifade etmektedir. Devletlerin dijitalleşme ile elde ettikleri verilerin toplum yararı gözetilerek kullanılması sonucunda ortaya çıkan anayasalar ‘akıllı anayasa’ olarak değerlendirilmektedir. Dijital dönüşüm yaşayan devletlerin bu dönüşüme paralel bir şekilde anayasalarını da dijitalleşmenin etkileri ile yeniden gözden geçirmek zorunda olduklarını tespit etmek mümkün gözükmemektedir. Akıllı anayasa, bu anlamda, yukarıda değinilen dijital hakların anayasada koruma altına alındığı ve dijitalleşen idarenin/yönetimin sınırlarını belirleyen bir içerikte olduğu bir anayasa olarak da değerlendirmektedir.

II-YAPAY ZEKÂ VE ANAYASA YAPIM SÜRECİ

Anayasa yapım süreci, içerisinde muhtelif unsurlar taşıyan ve her demokraside/devlet sisteminde çeşitli açılardan farklılıklar barındıran bir

süreçtir.⁹ Modern demokrasilerde, anayasanın değişmesi veya yeni bir anayasa yapımına duyulan ihtiyacın ortaya çıkmasının birçok sebebi olabilir. En temelde yeni bir anayasa ile elde edilmek istenen fayda, anayasanın değişen sosyo-ekonomik, siyasal ve uluslararası konjonktüre adapte olması ve özellikle ortaya çıkan güncel sorunlara çözümler üretebilmesidir.¹⁰

Analog anayasaların günümüzdeki görünümü, liberal düşüncenin anayasaya yüklemiş olduğu anlam ve misyondan uzaklaştığı şeklindedir.¹¹ Çoğunlukla darbeler sonucu ortaya çıkan anayasaların, toplumsal uzlaşından çok, toplumu yönlendirmek, politize veya depolitize etmek gibi amaçları taşıdıkları ve bunun sonucunda da kendisinden beklenen işlevi yerine getiremediğini söylemek mümkündür. Dijitalleşme ile ortaya çıkan “güncel sorunlar veya imkanlar”, analog anayasaların bu görünümünü değiştirmede bir araç olarak kullanılabilir mi? Bu başlık bağlamında, münhasıran cevabı aranan soru: Dijitalleşme ve yapay zekâ, özellikle anayasa yapım sürecinde, ne gibi imkanlar sunabilir ve bu imkanlarla beraber ne gibi -muhtemel-sorunlar doğurabilir?

Dijitalleşme ile ortaya çıkan yeni bir insan, toplum ve sosyal hayatın dinamikleri analog sistemden çok daha farklıdır: İnsan, zaman ve ekonomi dijitalleşmektedir. Devletler dijital dönüşüm çalışmaları ile yeni bir düzenin tesisi için çabalamaktadır. Sosyal anlamda ve hayatın neredeyse tüm alanlarında dijitalleşme söz konusudur. Dijitalleşme tüm disiplinler üzerinde çeşitli etkiler bırakmaktadır.¹² Hukuk alanında ülkemizde yapılan çalışmalar çok yeni de olsa artan bir ivme ile birlikte hukuk alanına etkileri de tartışılmaktadır.¹³ Geçmiş dönemlerden farklı olarak, dijitalleşme ile beraber Anayasal sistemler veya yeni anayasalar, halk ihtilali veya benzeri olayların etkisiyle mevcut siyasal yapıda meydana gelen köklü bir değişme ile ortaya çıkmayacaklardır. Dijitalleşme ile ortaya çıkan insan, toplum ve hukuk argümanları yeni anayasaların veya akıllı anayasaların mevcudiyetine imkân verecektir. Bunun başlangıç noktası da anayasaların yapım süreçleridir.

Anayasa yapımında izlenen usulün demokrasi açısından olduğu kadar anayasaların ömürlerine etkisi bakımından da önemli olduğu vurgulanmıştır.¹⁴ Anayasa yapım süreci dikkate alındığında dijitalleşme ile ortaya çıkan imkanlar değerlendirildiğinde ilk vurgulanması gereken nokta, anayasa yapım sürecine “dijital katılım” imkanlarının genişlemesidir. Bu imkân, halkın, sürecin başından itibaren anayasa yapım sürecine

⁹ Anayasa yapım süreçleri ile ilgili ayrıntılar için bakınız: Abdurrahman Eren, “Anayasa Hukuku Dersleri”, Seçkin Yayıncılık, İstanbul, 2022, s.56-76.

¹⁰ Yavuz Atar, “Anayasa Yapım Sürecinin Demokratik İlkeleri”, Yıl: 5, Sayı: 30, Kasım-Aralık 1999, Yeni Türkiye Dergisi, s.545.

¹¹ Anayurt, s.51-53.

¹² Ayrıntılı bilgi için bakınız: Editörler: Hülya Bakırtaş, Selahattin Çavuş, “Yapay Zeka Disiplinleri Dönüştürüyor”, Ekin Yayınları, Bursa, 2020.

¹³ Yapay zekanın genelde kamu hukuku, özelde anayasa hukukuna yansımaları hakkında bakınız: Çetin Kartal, “Hukuk Ve Yapay Zekâ”, Yapay Zekâ Disiplinleri Dönüştürüyor (İçinde) Editörler: Hülya Bakırtaş, Selahattin Çavuş, Ekin Yayınları, Bursa, 2020, s.153-190.

¹⁴ Mustafa Erdoğan, “Anayasal Demokrasi”, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2015, s.47.

katılabileceği ve en önemlisi de ‘aracısız’ bir yöntemle doğrudan süreçte yer alabilmesidir. Böylelikle siyasi partiler, sivil toplum kuruluşları...vb. yapılar üzerinden anayasa yapım sürecine katılan halkın, görüş ve önerileri doğrudan karşılık bulabilecektir. Dijital katılım¹⁵, tüm vatandaşların anayasa yapım sürecini serbestçe müzakere edebilecekleri, serbestçe maddeler önerebilecekleri, önerilen maddeler hakkında görüşlerini dile getirebilecekleri bir ekosistem sunabilecektir.

Dijitalleşmenin sunduğu imkanlardan ikinci vurgulanması gereken husus, anayasa yapım sürecinin şeffaflığı olarak değerlendirilebilir. Artık kapalı kapılar ardında belirlenecek maddelerine anayasa maddelerine dijitalleşmenin sunduğu imkanlarla devam etmek mümkün değildir. Dijital birey, devlet organlarının işleyişinden, kamu kurumlarının raporlarına kadar her türlü bilgiyi dijital ortamlardan edinebilmektedir. Temel hak ve hürriyetlerin nasıl şekillendiğini mahkeme kararlarından ve sosyal medya platformlarından rahatlıkla edinebilmekte ve yapılan yorum ve eleştirileri görebilmektedir. Bu açıdan bakıldığında anayasa yapım süreci ile ilgili analog bireye göre daha fazla bilgi ve bilinç sahibi olduğunu düşünmek mümkündür.

Üzerinde durulması gereken üçüncü imkân, anayasa yapım sürecinin analog sistemle kıyaslandığında, dijitalleşmenin getirdiği hızla beraber, anayasa yapım sürecinin çok daha hızlı bir şekilde işleyeceğidir. Analog sistem anayasalarında çeşitli aşamalarda kullanılan uzmanlar komisyonu, yürütme organları, kurucu meclisler vb. aşamalar çok daha hızlı bir şekilde tamamlanabilecek ve belki de bunların bir kısmına gerek kalmayacaktır. Sürecin hızlanması da olası anayasal krizlerin önlenmesine veya derinleşmesine engel olabilecektir.

Dijital birey ve toplumun temel karakteristik özellikleri dikkate alındığında, dijitalleşmenin anayasa yapım sürecine dördüncü katkısı, temel sosyal normun belirlenmesinde ortaya çıkacaktır. Analog düzende genellikle darbeler sonucu ortaya konulan anayasalarda, temel sosyal normu belirleyen güç, darbeleri yapanlar idi. Silahların gölgesinde yapılan referandumlarla kabul edilen anayasalar, darbe ortamının etkisini yitirmesiyle beraber değiştirilmeye çalışılmıştır. Dijital imkanlar sayesinde anayasayı belirleyen temel sosyal normu artık darbeleri yapanlar değil; halk belirleyebilecektir.

Anayasa yapım sürecinde dijitalleşmenin getirdiği sorunlara da değinmek gerekmektedir. Burada değinilmesi gereken ilk sorun, anayasa yapım sürecinde bireylerin dijital katılım yoluyla önerecekleri madde, ilke, sosyal norm vb. kuralların yapay zekâ algoritmaları ile görmezden gelinebileceği veya değiştirilebileceğidir. Bu anlamda, anayasa yapım sürecinde kullanılan dijital platformların veri güvenliğine, verilerin işlenmesine ve kullanılmasına vatandaşların güveninin sağlanması gerekmektedir.

---

¹⁵ Dijital katılım türleri için bakınız: Süleyman Güngör, “Siyasetin @ Hali: Dijital Çağda Siyasal Katılım”, Y.2017, C.22, Kayfor15 Özel Sayısı, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, s.2266-2270.

İkinci değinilmesi gereken sorun, dijital bireyin¹⁶ her türlü manipülasyona açık bir birey olmasıdır. Anayasa yapım sürecinde, dijital mecraların manipülasyonuna uğramış bireyler, sürecin önemini ve getireceği sonuçları kavramakta sorun yaşayabilirler. Bu da anayasadan beklenen sonuca olumsuz etkiler sunabilir. Dijital mecralarda yayınlanan her tür bilgi, belge vs. tam anlamıyla güvenilir değildir. Anayasa yapım sürecinde ‘doğru bilgi’ ile hareket edemeyen bireyler, anayasaya olumlu katkı sunmak yerine süreci ciddi kavgaların yaşandığı bir ortama sürükleyebilirler.

Üçüncü sorun olarak bireylerin/vatandaşların algısında olan değişiklik olarak değerlendirilebilir. Pandemi ile ciddi şekilde dijitalleşen birey, pandemi sonrasında da geri dönülmez bir şekilde dijital ortamlarda yaşamaktadır. Tam bir homojenlik olmasa da dijitalleşme ile beraber, bireylerin çoğunda gerçeklik algısının sönümlendiğini gözlemlemek mümkündür. Sanal algısı yüksek bireylerin anayasa yapım süreçlerinde katkısının az olacağı veya yeterli olmayacağı düşünülebilir. Bu durum, sürece, ilgisizlik, önem atfetmeme olarak yansiyabilir.

Anayasa yapım sürecinde dijitalleşmenin getirdiği dördüncü sorun, anayasal değişimin boyutunun iyi dengelenmemesi/belirlenmemesi durumunda, devletin gerek egemenlik gerek uzun süreli varlığı konusunda endişelerin ortaya çıkabileceğidir. Anayasa yapım sürecinde, özellikle teknoloji şirketlerinin, devletin konumuna nazaran, dijitalleşmede önde/üstün olmaları sebebiyle, dikkat edilmesi ve üzerinde durulması gereken önemli bir konudur. Anayasa yapım süreci ile ilgili bu başlıkta değinilen muhtemel imkanlar ve sorunları şöyle tablolaştırabiliriz:

Tablo I: Dijitalleşme Ve Anayasa Yapım Süreci

İMKANLAR	SORUNLAR
Dijital katılım	Dijital mecralara güven sorunu
Şeffaflık	Dijital manipülasyona açıklık
Anayasa yapım sürecinin hızlanması	Algı değişimi
Temel sosyal normu belirleyecek aktör	Anayasal değişimin sınırlarının belirlenmesindeki güçlük

¹⁶ Dijital birey hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız: Mehmet Çatlı, “Dijital Devlet Teorisi”, Adalet Yayınevi, Ankara, 2021, s.173- 180.

III-YAPAY ZEKÂ VE ANAYASALARIN UYGULANMA, DEĞİŞTİRİLME SÜRECİ

Yürürlük kazanmış bir anayasayı uygulamaktan önce devlet sorumludur. Yasama, yürütme, yargı organları ve idare makamları, anayasanın uygulanmasından öncelikle sorumludur. Bu sorumluluk, ülkedeki diğer kuruluş ve kişiler için de geçerlidir. Anayasalara, bu durum, 'anayasanın bağlayıcılığı ve üstünlüğü'¹⁷ ilkesi olarak işlenmiştir. Tüm normların üstünde yer alan anayasa normları, diğer normların da kendisine aykırı olmaması sonucunda, üstünlük kazanan normlardır.

Anayasa normlarının uygulanması, birçok etkene bağlı olarak ortaya çıkan bir olgudur. Toplumsal konsensüs sonucu oluşturulmuş, sosyal temel normu uygulayıcılar tarafından benimsenmiş, açık ve anlaşılır bir dille yazılmış, görev ve yetkilerin sınırlarının net bir şekilde belirlenmiş bir anayasanın uygulanması, tüm uygulayıcılar için daha kolaydır ve böyle bir anayasanın uygulanmasında uygulayıcıların gönüllüğü açısından daha az sorun yaşanacaktır.

Henüz dijital anayasa ve anayasacılık kavramları tartışılabilir da dijitalleşmenin etkisi ile ortaya çıkan birçok imkân sayesinde anayasaların uygulanması süreci daha kolay bir şekilde takip edilebilmektedir. Örneğin, bir analog dönem anayasası olarak değerlendirilebilecek olan 1982 Anayasası'nın yasama, yürütme ve yargı organları tarafından nasıl uygulandığını takip edebilmek ve süreç hakkında değerlendirmeler yapabilmek, dijital mecraların sağladığı imkanlar sayesinde, geçmişe nazaran çok daha kolaydır. Benzer şekilde Anayasa Mahkemesinin tüm kararlarına ulaşabilmek ve kararlar üzerinde yapay zekâ sayesinde araştırmalar yapmak mümkündür.

Kamu idarelerinin yaptıkları çalışmaları da yine dijital platformlarda görmek ve değerlendirmeler yapabilmek mümkündür. Bu anlamda anayasanın, en azından dijital mecralara yansıyan boyutuyla, uygulanma süreçlerini çok daha hızlı bir şekilde görmek vatandaşlar açısından büyük bir kolaylık sağlamaktadır. Devletlerin dijital dönüşüm çabalarının önemli bir bölümü, kamu idarelerinin verdiği hizmetlerin dijital ortamda da sunulabilmesidir. Bu hizmetler, idarenin işleyişini hızlandırdığı gibi ilgili idarelerin anayasaya uygunluk açısından da denetlenmesini sağlamaktadır. Yapılacak dijital bir anayasa ile anayasa uygulanma ve değiştirilme süreçleri nasıl bir anlam kazanabilir? Bir önceki başlıkta değinilen anayasaların yapım sürecindeki muhtemel imkanlar ve sorunlar, anayasaların uygulanma ve değiştirilme süreçlerinde nasıl bir karşılık bulabilir?

Anayasaların uygulanma süreçlerindeki dijital mecraların sağladığı ilk imkânı mevcut ortamda yaşamaktayız: Anayasaların uygulanmasından sorumlu tüm paydaşları daha kolay ve hızlı bir şekilde görmek ve denetlemektir. Analog düzende, belki de sadece gazete haberlerine konu olan anayasa uygulamaları (Yürütmenin bir tasarrufu, idare makamlarının bir işlemi, bir yüksek yargı kararı...) dijital mecralarda anlık olarak takip

¹⁷ Kavram hakkında bilgi için bakınız: Hasan Tahsin Fendoğlu, "Anayasa Hukuku", Yetkin Yayınları, Ankara, 2015, s.103-105

edilebilmekte ve kamuoyunun çok hızlı bir şekilde ilgisine ve denetimine açılmaktadır.

İkinci imkân, hızla kamuoyu denetimine sunulan anayasal uygulamaların ihtiyaçları gidermediği veya sorunları çözmediği noktasında yapılacak değerlendirmelerle ilgili anayasa maddesinin veya anayasa maddesine bağlı olarak yapılmış hukuki düzenlemelerin “akıllı anayasa” kavramına uygun şekilde değiştirilebilmesidir. Böylelikle, bir anayasa maddesine bağlı ve toplumun/devletin sorunlarını çözmeyen bir hükmün uzun süre yürürlükte kalmasının ve analog düzendeki anayasa değişiklik süreçlerinin önüne geçilmiş olacaktır. Bu bağlamda, akıllı anayasa, analog düzen anayasalarından farklı olarak, dijital toplumun ve devletin ihtiyaçlarına daha hızlı ve etkili olarak çözümler üretebilen bir anayasadır.

Üçüncü imkân olarak, olumlu yaklaşımla anayasanın dijital katılım yoluyla yapıldığı ve uygulanma süreçlerinin yine dijital denetim yoluyla takip edilebildiği bir ortamda, anayasa değişikliklerinin yeniden bir konsensüse ihtiyaç olmadan çözülebileme imkanındır. Yapay zekâ, burada etkin olarak kullanılabilir. Sorunun yoğunlaştığı ve derinleşmeye başladığı noktada yapay zekâ katkısıyla anayasa maddeleri ve anayasa maddelerine bağlı diğer düzenleyici mevzuat ihtiyaca uygun hale getirilebilir.

Dördüncü imkân olarak, dijitalleşme ile beraber yaşanan değişimin, hukuk hiyerarşisinde meydana getirdiği “yasalıktan sözleşme ilişkisine geçiş”¹⁸ ile beraber, anayasaların dijital çağda uygulanma ve değiştirilme süreçlerinin ontolojik demokrasi anlayışına çok daha uygun olacaktır. Bu imkân, aslında, bilinen normlar hiyerarşisi kavramının anlamını da değiştirecektir. Anayasal bir normun uygulanması ve özellikle değiştirilmesi süreci, akıllı anayasa bakımından, analog düzen anayasaları kadar sıkı şekil kuralları ve nitelikli çoğunluk gibi ilke ve kurullarla sınırlanamayacaktır.

Bir önceki başlıkta yapılan değerlendirmeler gibi burada da bahsedilen dijital anayasanın sunduğu imkanlar yanında birtakım sorunlar da ortaya çıkabilecektir.

Hızlı ve konformist bir toplumun anayasasının uygulanma ve değiştirilme süreçlerinin hız kazanması, anayasal değerlerin zayıflamasına sebebiyet verebilecektir. Sıklıkla değişen anayasaların, zamanla “anayasasız” devlete götürebileceği düşünülebilir. Akıllı anayasa, -dijitalleşme nasıl insanı dönüştürdüyse- zamanla devleti de dönüştürebileme potansiyeline sahiptir ve buradaki risk, bildiğimiz anayasal devletlerin hukuk sistemlerini tamamen dönüştürebileceğidir. Anayasanın uygulanma sürecinde meydana gelebilecek, yürütme organlarının ve genel anlamda idarenin esnekliği (takdir yetkileri), akıllı anayasa ile mümkün olmayabilir. Bu durum, her sorunun daha “mekanik” veya “mühendislik” ile çözümlenmesini gerektireceğinden, akıllı anayasa, uygulanma süreçlerinde “insani” veya “toplumsal” yönü zayıf kalan bir anayasa olacaktır.

Dijital toplum, bilgiye ulaşmada sorun yaşamayan bir toplum olmasına rağmen bilgiyi anlamakta ve bir bilince dökmekte sorun yaşayan

¹⁸ Ayrıntılı bilgi için bakınız: Mehmet Çatlı, “Analogdan Dijitale: Demokratik Toplum Düzeni”, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2021, s.170.

bir toplumdur. İçinde bulunduğumuz zaman diliminde özellikle sosyal medya platformlarında bunu gözlemlemek mümkündür. Özellikle toplumda infial yaratacak olaylarda (Taciz, tecavüz, cinayet) dijital mecraların sağladığı ifade hürriyeti ve imkanını, adil yargılanma hakkını ihlal edebilecek şekilde kullanan dijital toplumun aynı zamanda ‘masumiyet karanesi’ gibi birçok hususu ihlal ettiğini gözlemlemekteyiz. Bu tutum, anayasaların uygulanma ve değiştirilme süreçlerinde de gündeme gelebilecektir. Bu durum hem anayasaların uygulanma süreçlerini hem de değiştirilme süreçlerini ciddi şekilde etkileyecektir. Her dijital kullanıcının hukuk bilmesi mümkün değildir. Anayasaya dayanılarak yapılan bir işlemin veya tasarrufun “anayasaya uygun” olup olmadığını yine hukukçular veya siyasetçiler tartışacak ve değerlendirme “dijital birey” e kalacaktır.

Kamunun dijital dönüşümünün ülkemizde başladığı tarih 2000’li yılların başıdır. Devletin dijital dönüşümü birçok alanda etkisini göstermekte ve kamu hizmeti kavramı da içerik değiştirmektedir. Kamu ajanları denilen memurlar eliyle yapılan birçok iş ve işlem dijital platformlardan yapılmaktadır.¹⁹ “Dijital Türkiye”²⁰ kavramsallaştırması da yine bizzat devletin yetkili makamları tarafından kullanılmaktadır. Bu durum, insanların zihin, tutum ve algılarında ‘yeni veya farklı bir devlet’ olarak algılanabilir. Bu algı, akıllı anayasanın, sadece dijital mecralarda yaşayan ve gerçek hayatla ilgisi zayıf bir anayasa olarak algılanmasına sebebiyet verebilecektir.

Anayasanın yapım ve uygulanma süreci ile ilgili bu başlık altında yapılan değerlendirmeleri şöyle tabulatabiliriz:

Tablo II: Anayasanın Uygulanma Ve Değiştirilme Süreci

İMKANLAR	SORUNLAR
Hızlı ve şeffaf denetim	Yüzeysel bilgilerle ortaya çıkacak tarafgirlikler, anlaşmazlıklar
Hızlı ve sorunları biriktirmeyen değişim	Anayasal değerlerin zayıflaması
Dijital konsensüs kolaylığı	Bir arada yaşamının dijital ortamlarla sınırlı olmasının sanılması; bilinç eksikliği
Daha katılımcı demokrasi	Mekanik anayasanın oluşması, devlet algısının erozyona uğraması

¹⁹ Ülkemizde yapılan çalışmaların tarihsel süreç bakımından ayrıntıları için bakınız: Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji Ve Bütçe Başkanlığı, <http://www.bilgitoplumu.gov.tr/bilgi-toplumu/ulkemizde-bilgi-toplumuna-donusum/>, Erişim Tarihi: 15.01.2023.

²⁰ Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi, <https://cbddo.gov.tr/dijital-tr/>, Erişim Tarihi:15.01.2023.

SONUÇ

Dijitalleşme insanı ve toplumu etkilediği gibi devletleri de etkilemektedir. Dijital dönüşüm, artık tüm devletlerin temel amaçlarından biri haline gelmiştir. Bu dönüşüm, genellikle önce yaşanmakta ve hukuki düzenlemeler ile hukukun sağlayacağı koruma da akabinde gelmektedir. Dinamik bir alan olarak kabul edilen anayasa hukuku ve bu hukukun şekillendirdiği diğer hukuk dalları da dijital dönüşümden payını almaktadır.

Anayasaların “dijitalleşmesi” ile kast edilen, dijital ortamda bir anayasanın varlığı değildir. Dijitalleşmenin ve yapay zekânın ortaya koyduğu temel argümanlar, insan, toplum ve devlet hayatında ciddi etkiler bırakmaktadır. Bu etkilerle beraber artık günümüzde, hızlı ve konformist bir toplumda yaşadığımız bir vakiadır. Benzer şekilde hızlı ve etkin – dijital dönüşüm geçirmiş- bir devlet yapısı ortaya çıkmıştır: Dijitalleşen idare, dijitalleşen yargı, yapay zekâ uygulamalarının idare tarafından kullanılması...vb. Yapay zekânın veri işleme kabiliyetinin artması ile beraber ülke, egemenlik ve insan unsurlarının hem sosyolojik hem de hukuki bağlamda yeniden değerlendirilmesi sıklıkla yapılmaktadır. Bu çalışmada, anayasaların yapım, uygulanma ve değiştirilme süreçlerinde genelde dijitalleşmenin özelden ise yapay zekânın etkisine dair çeşitli yaklaşımlar değerlendirilmiştir. Dijital devletin, anayasasının ‘akıllı anayasa’ ya dönüşmesi ve akıllı anayasa kavramına yüklenebilecek anlam tartışılmaya çalışılmıştır.

Her ne kadar içinde bulunduğumuz zaman dilimi için ‘dijital çağ’ kavramı kullanılıyor olsa da dijitalleşmenin yeni bir çağı başlattığı tartışmalı bir konudur. Ancak dijitalleşmenin ve yapay zekânın hayatı, insanı, toplumu ve devleti dönüştürdüğü bir gerçektir. Bu dönüşüm, hukuk alanlarında da tartışılmaktadır. Dijitalleşme her yönüyle olumlu veya her yönüyle olumsuz olarak değerlendirilebilecek bir olgu değildir. Anayasa hukukuna olası etkileri değerlendirilen bu çalışmada da her iki açıdan yaklaşımlar dikkate sunulmuştur.

Çalışmada, dijitalleşme ve yapay zekâ kavramlarının özellikle anayasaların yapım, uygulanma ve değiştirilme süreçlerindeki etkileri, katkıları ve olası sorunların neler olabileceği değerlendirilmiştir. Bu değerlendirmeler ışığında, akıllı anayasa kavramının – analog dönem anayasaları gibi- temel amacının aynı olduğu/olması gerektiği (toplumu korumak, devletin işleyişini belirlemek, temel hak ve hürriyetleri korumak...) sonucuna varılmıştır. Ortaya çıkan yeni araçlara (Dijitalleşme ve yapay zekâ) karşı aynı koruma mantığı ve hukuki zemini akıllı anayasalarda da yer almalıdır.

Çalışmada elde edilen bulgulardan ‘akıllı anayasa’ ile ilgili birtakım tanımlara ulaşmak mümkündür:

Akıllı anayasa, dijitalleşme ve yapay zekânın sunduğu imkanlardan faydalanılarak yapılmış ve bu olguların zararlarına karşı bireyi, toplumu ve devleti koruyan bir anayasadır.

Akıllı anayasa, yapım sürecine katılım imkânı sağlaması bağlamında ve anayasanın uygulanma süreçlerinin takibi ve değerlendirilmesi bağlamında kendinden önceki anayasalardan farklı bir anayasadır.

Akıllı anayasa, geleneksel anayasaların/anayasacılığın sunduğu ilkeler ve tecrübeleri, dijitalleşme ve yapay zekâ katkısıyla geliştiren ve bireyini, toplumunu ve devletini geleceğe taşıyabilecek esnekliğe sahip bir anayasadır.

Bu tanımları çoğaltmak mümkündür. Ancak, akıllı anayasa kavramının burada yapılan inceleme ekseninde elde edilen sonuçları ile bu kadarı yeterli olarak değerlendirilmektedir. Genelde hukukçuların özelde ise anayasa hukukçularının başka açılardan ve başka konular ekseninde yapacağı tartışmalar/araştırmalar kavramı daha bilinebilir bir konuma taşıyacaktır. Anayasaların ve anayasa hukukunun işlevini koruması bu çalışmaların gecikmesizin ortaya konulmasına bağlıdır.

Pratikte dijitalleşmenin ve yapay zekânın sağladığı avantajların anayasa yapımında, uygulanmasında ve değiştirilmesinde kullanılması, beraberinde birtakım sorunlar da doğurabilecektir. Bu sorunların üstesinden gelebilmek ve genelde kamu hukukunun özelde ise anayasa hukukunun yerleşmiş ilke ve kuramlarıyla hukuku ve devleti korumak, en temelde hukukçuların göstereceği gayrete doğrudan bağlıdır.

Yapay zekânın kullanılması ve hukuka hizmet edebilmesi-hayatımızdaki diğer dijitalleşme araçlarında olduğu gibi- sınırlarının ve uygulama alanlarının hukuk yoluyla belirlenmesine bağlıdır. Hukuk yoluyla sınırları çizilmeyen yapay zekâ ve diğer dijital araçlar beraberinde birçok mahzuru getirebilecek imkana sahiptir. Çalışmanın ilgili bölümünde de vurgulandığı gibi, dijitalleşme ve yapay zekâ, anayasasız veya devletsiz toplumlara da kapı aralayabilecek argümanlara sahiptir.

KAYNAKÇA

- Anayurt Ö, "Anayasa Hukuku Genel Kısım", Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2021.
- Atar Y, "Anayasa Yapım Sürecinin Demokratik İlkeleri", Yıl: 5, Sayı: 30, Kasım- Aralık 1999, Yeni Türkiye Dergisi.
- Bakırtaş H, Çavuş S., "Yapay Zekâ Disiplinleri Dönüştürüyor", Ekin Yayınları, Bursa, 2020.
- Çatlı M, "Analogdan Dijitale: Demokratik Toplum Düzeni", On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2021.
- Çatlı M, "Dijital Devlet Teorisi", Adalet Yayınevi, Ankara, 2021, ss.173-180.
- Erdoğan M, "Anayasal Demokrasi", Siyasal Kitabevi, Ankara, 2015.
- Eren A, "Anayasa Hukuku Dersleri", Seçkin Yayıncılık, İstanbul, 2022, ss.56-76.
- Fendoğlu H T, "Anayasa Hukuku", Yetkin Yayınları, Ankara, 2015.
- Güngör S, "Siyasetin @ Hali: Dijital Çağda Siyasal Katılım", Y.2017, C.22, Kayfor15, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Özel Sayısı, ss.2266-2270
- Işık S K, "Klasik Anayasacılıktan Dijital Anayasacılığa: Anayasa Hukukunun Dönüşümü", Uluslararası Bilişim Ve Teknoloji Hukuku Sempozyumu Tebliğler Kitabı, Adalet Yayınevi, Ankara, 2021.
- Kartal Ç, "Hukuk Ve Yapay Zekâ", Yapay Zekâ Disiplinleri Dönüştürüyor (İçinde) Editörler: Hülya Bakırtaş, Selahattin Çavuş, Ekin Yayınları, Bursa, 2020, ss.153-190.
- Koç, A T, "Veriniz Kömür Olsa Bile İşlendiğinde Elmasa Dönüşebilir", TRT Akademi, Cilt 6, Sayı 11, Ocak 2021, s.157 vd., (<https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1543403>, s.e.t. 03.10.2022)
- Küzeci E, Sayısal Fil, İnkılap Yayınevi, İstanbul, 2021.
- Schmidt E, Cohen J, Yeni Dijital Çağ, Çeviren Ümit Şensoy, Optimist Yayınları, İstanbul, 2014.
- Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi, <https://cbddo.gov.tr/dijital-tr/>, s.e.t. 15.01.2023.
- Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji Ve Bütçe Başkanlığı, <http://www.bilgitoplumu.gov.tr/bilgi-toplumu/ulkemizde-bilgi-toplumuna-donusum/>, s.e.t. 15.01. 2023

